

9/6

VANSINNNETS VIND

"GÖR VÅRT FOLK tryggt genom militära förberedelser och vänta sedan på den tid av förvirring som förr eller senare måste komma i Europa... ty denna tid kommer att också påverka Orientens folk, och därför kan vi i ett sådant läge, även om vi inte blandar oss i Europas affärer, bli Österns ledare." Dessa ord skrevs av en av den tidiga Meiji-periodens statsmän, greve Tani. Femtio år senare syntes de besannade, och Japan, som under det första världskriget nött sig med begränsade aktioner och små vinster, gick till erövring av Öst- och Mellanisien, med drömmar om världsherravälde hos de mest romantiska och storvulna. Nu talar en av Japans främsta författare (Jiro Osaragi i Homecoming) om detta skede som framdrivet av en "vansinnets vind" — i motsats till den "gudomliga vind" som 700 år tidigare krossat Kubla Khans invasionsflottor i Koreasundet — och denna bild lär för flertalet av hans landsmän te sig träffande. Hur gick det till?

Det vore ett misstag att se Japans historia mellan Meijirestaurationen och det andra världskriget som en ständigt växande kedja av aggressioner i nationalismens tecken. Efter krigen 1895 och 1905, efter införlivandet av Korea och de billiga erövringarna under första världskriget, sedan full likställighet vunnits och Japan genom allianser och fördrag erkänts som en av de ledande stormakterna syntes en tid av mättnad, konsolidering och demokratisering inträda. Det samspel mellan den kejsarliga regeringen och en folkrepresentation som inletts efter utfärdandet av 1889 års författning närmade sig under en tid parlamentarismens former. Två partier, som kunde kallas konservativa och liberala, stred om makten med en fredlig korrekthet nästan lika stor som i Västerlandet. I slutet av 20-talet infördes allmän rösträtt för män; väljarkåren steg med ett slag från tre till fjorton miljoner. Den medborgerliga friheten var genom lagar om skydd för statens säkerhet mera beskuren än i Europas och Amerikas demokratier, men debatten var tillräckligt obunden för att tillåta politiska och sociala motsättningar att framträda inom en vid ram. Kapitalkoncentrationen hos några tidigt uppbyggda jätteföretag (zaibatsu) var stor, men kapitalismen tycktes liksom i de flesta länder finna sig väl till rätta med både fred och folkstyrelse. Växande intellektuella grupper speglade tidens radikala och traditionsbrytande riktningar, marxism, psykoanalys, rationalism och antirationalism. Socialistiska och kommunistiska partier bildades med stöd av intelligens och arbetare; fackföreningsrörelsen nådde några hundra tusen medlemmar. Med 1925 års härordning, som minskade armén, och med det något senare fattade beslutet om begränsning av flottan var den

Keijiro Hirohito (längst till vänster) i amiralsuniform besöker en japansk helgedom under andra världskriget.

japanska militarismen för första gången på reträtt.

Då det gäller att klargöra varför denna process, som innebar att den materiella nydaningen utbyggdes med ideologisk och politisk modernisering, inte gick längre är det lätt att falla för efterhandskonstruktioner. Den våldsamma reaktionen på 30-talet var till stor del framkallad av "tillfälligheter", och det är tänkbart att om särskilt den ekonomiska krisen inte kommit, Japan lugnt skulle ha gått vidare mot demokratisering, utjämning och välfärdsstat. Men det bör dock understrykas att Japan hade speciella förutsättningar att växa om till den diktaturens och krigets väg som valdes även av Tyskland och Italien, de misstrodda och misstrogna vapenbröderna under andra världskriget. I Japan fanns visserligen inte den stimulans till nationalism som nederlaget utgjorde i Tyskland och den enligt en spridd uppfattning "bortkastade" segern i Italien. Tvärtom kan det sägas att de väldiga framgångarna eggade den nationella självkänslan — segrar och nederlag kan i god jord män fylla alldeles samma funktioner, och det är alltså jordmännen det kommer an på.

I Japan fanns sedan gammalt en under skoltiden och värnplikten samt i all officiell verksamhet propagerad monarkism och nationalism — sammansmälta i kejsardyrkan — som knappast har

motsvarigheter utom möjligen i det napoleonska Frankrike och det vilhelmska Tyskland (jag förbigår här de moderna diktaturena). Särskilt bönderna, ännu hälften av folket, samt den lägre medelklassen av tjänstemän och anställda anses ha behärskats av denna propaganda. Individualism och intellektuell självständighet var efter all sannolikhet mindre utvecklade än i Västeuropa, delvis på grund av den starka traditionen av lyd-nad, sammanhållning och solidaritet. Överflödet på arbetskraft, beroendet, de låga lönerna gjorde det svårt för arbetarna att nå politisk medvetenhet och att agera fackligt och politiskt. Nödvändigheten att importera livsmedel och exportera industriartiklar gjorde landet exceptionellt känsligt för internationella kriser och folket mottagligt för lockelsen att genom erövring erhålla besittningar till exploatering.

Den konstitutionella och politiska situationen i Japan under denna mellantid är svår att karaktärisera; den påminner i olika hänseenden om den förparlamentariska tiden i England, om Ludvig Filip Frankrike, om kejsar Vilhelms Tyskland och om "den förgyllda tidsåldern" i USA. Om genomförd parlamentarism är inte tal. Då en premiärminister och en regering utsågs tog man hänsyn till den folkvalda kammaren, men också en rad andra institutioner medverkade: de äldres råd, en grupp statsmän från Meijitiden (till slut en enda person), senaten, ett kejsarligt råd av dignitärer (Privy Council), de militära ledarna, utan vilkas godkännande en regeringsbildning inte var möjlig. Partierna var ofta splittrade eller kunde lätt splittras; regeringens och byråkratin påtryckningar vid valen var, särskilt i bondedistriktet, av betydelse. Förbindelser mellan politiker och affärsmän var korrupt art blev stundom avslöjade, även om zaibatsu inte alls spelade den dominerande roll som anges i sensationella skildringar. I centrum av denna effektiva och starka statsmakt möter nästan i varje läge tveksamhet, obestämda och skiftande påverkningar; det är

orta omöjligt att fastställa hur och varför väsentliga beslut kom till stånd.

Denna tomhet, denna anonymitet är kanske det mest utmärkande. Kejsaren är formellt och ideologiskt maktens källa, men det finns knappast något tillfälle — utom möjligen vid kapitulationen 1945 — då han kan sägas ha träffat ett någorlunda bestämt avgörande. Ingen statsman är under länge tid ledande vare sig som kejsarens eller representationens man; Japan saknade, i varje fall efter Meijiskedet, likaväl en Bismarck eller en Bülow som en Clemenceau, en Poincaré eller en Lloyd George. I denna stat, som alltid var auktoritär och under den stora expansionens tid var ett tyranni, är det i själva verket en snabbt förbidragande kavalkad av föga kända eller okända personer som utövar ledningen bakom kejsarens mask: politiker, dignitärer, byråkrater, generaler, några finansmän i hemliga sammanträden, några ideologer, som fantasierar och hetsar i bakgrunden.

Om
År 1931 började den japanska armén, under förevändning av ett kinesiskt järnvägsattentat, erövringen av Manchuriet, och lydstaten Manchukuo upprättades. Denna aktion igångsattes utan regeringens tillstånd, men de snabba framgångarna gjorde det möjligt för regeringen att våga medverkan och stöd genom ökade rustningar. Kriget, snabbt och föga kostsamt, var populärt och bered-

de vägen för den följande serien av aggressioner. År 1937 fullföljde armén, likaledes under hänvisning till en "incident" och utan regeringens uttryckliga medgivande, sina planer genom ett nytt angrepp mot Kina. Kriget drog ut på tiden utan avgörande, förlusterna var betydande, men stora delar av östra Kina kom under japanskt välde och kunde utnyttjas av Japans ekonomi. Med det andra världskrigets utbrott kom den av Tani förutsagda "förvirring" i Västerlandet som inspirerade fortsatt expansion. Efter Frankrikes fall genomfördes okkupation eller infiltration av Indokina och Siam; planer utformades att erövra närbelägna engelska, amerikanska och holländska besittningar. De utdragna diplomatiska förhandlingarna, främst med USA, ledde inte till uppgörelse, och Amerika fordrade alltmör ultimativt att Japan skulle dra sig tillbaka från Kina (utom Manchukuo). Efter lång tvekan beslöt de japanska cheferna, bland vilka militären var utslagsgivande, attacken mot Pearl Harbor 7 december 1941. På några månader hade erövringarna, snabba och större än några andra i modern tid, nått Indiens gränser. Japanerna sade sig ha byggt upp "den östasiatiska välståndssfären", de sade sig kämpa för Asiens befrielse från Europa och Amerika, i några länder upprättades skuggregeringar — men realiteten var japanskt välde och japansk exploatering.

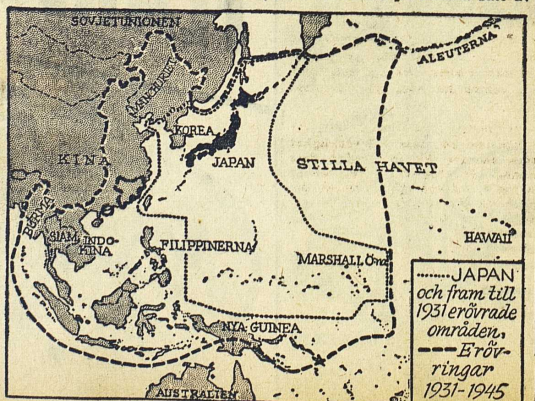
Diktaturen och expansionen gick sida vid sida. Förut existerande lagar mot statsfientlig propaganda blev strängare tillämpade, nya lagar antogs; efter några år var "kontrollen över tankar" absolut. Kejsardyrkan, den politiska elitens huvudvapen mot den följ samma massan, stegrades till statsreligion; att tala om kejsardömet som ett statsorgan, om kejsaren som en människa blev ett brott. Inom parlamentet resstes några protester, men i stort sett medverkade partierna till förändringen eller föll undan. År 1940 beslöts en sammanslagning av alla partier till en enhet. De små radikala riktningarna hade redan dessförinnan slagits sönder eller kapitulerat. Extrema nationalistiska, i regel militära or-

Detta är den tredje artikeln i Herbert Tingstens serie om Japan; den fortsätter den historiska översikt som inleddes i torsdagens tidning under rubriken "Japanskt perspektiv". Ännu en historisk artikel följer före skildringen av dagens Japan.

ganisationer bidrog genom mord på misshagliga politiker, till och med genom revoltförsök, som med hänsyn till det goda uppsättet blev relativt mildt bestraffade. Domarna och byråkratin lydde order från den ganska snabbt växlande krets av dignitärer som handlade i kejsarens namn. Före Pearl Harbor var diktaturen och likriktningen bragt till fulländning.

Även denna utveckling var anonym. De nationalistiska och antidemokratiska föreningarna hade en viss betydelse, men någon massrörelse under folkliga ledare uppstod inte. Här fanns ingen Mussolini eller Hitler, ingen marsch mot Rom eller defilerung för segrande folktribuner, ett minimum av retorik, demonstrationer och till och med ideologi. Hela det japanska samhället svängde hän emot lyd-nad, reaktion och krig, i takt men utan synlig dirigent. Känslan av att någon eller några måste vara ansvariga för flyktigas inför skildringarna av dessa kabinettskiftet utan bestämda anledningar, dessa oklara förbindelser mellan personer och grupper, dessa kronråd utan protokoll i kejsarens palats. Alla anser sig ha glidit med, ingen anser sig ha fört an.

Att ange mera närliggande drivkrafter är inte svårt, men deras inbördes betydelse är det fåfängt att söka bestämma. Den ekonomiska krisen är här som i andra liknande situationer den mest påtagliga orsaken. Japans handel sjönk mellan 1929 och 1931 med 40 procent, och produktionen undergick en liknande minskning. Arbetslösheten, knappheten på råvaror och livsmedel stimulerade uppfattningen att Japan var överbefolkat och behövde större livsrum. Även om bönderna inte spelade någon aktiv roll i skeendet, påverkades de starkt av den systematiska militära propaganda som pekade på möjligheten att vinna ny jord i väster och söder. En stor del av företags lockades på samma sätt av

tanken att finna avsättningsområden för industrin, ehuru väl den marxistiska förklaringen om den av zaibatsu representerade monopolkapitalismen som pådrivande kraft är ytterligt ensidig. Den hastigt tillkomna demokratiseringen av rösträtten ökade spänningen; den växande socialismen och kommunismen eggade, liksom i Italien och Tyskland, reaktionen. Framgången i Manchukuo steg-

rade militärens prestige och förhoppningarna om stora och lättvunna vinster.

Det internationella läget utvecklades under dessa år på ett sådant sätt att världen syntes upplagd för de största japanska aspirationer. Fascismen och framför allt nazismen influerade åtminstone på gruppen av ideologer och mera principiella propagandister. I Japan fram-

trädde vid denna tid, delvis under detta främmande inflytande, raden av för den nationella diktaturen typiska föreställningar: Japan betecknades som en proletär nation i strid mot de rika, England, Holland och USA; Västerlandet i sin intellektualism och sitt välstånd var dekadent, medan Japan ännu kunde tro på myter och missioner; kapitalism och kommunism, liberalism och

demokrati var "väsensfrämmande" importvaror, Japans kallelse var att genom krig skapa ett enat och fredligt Östasien, kanske en enad och fredlig värld. Vad man saknade var judar att förfölja; i någon mån ersattes de av de talrika koreanska invandrarna. Kejsardyrkan och rasmystik fanns sedan länge i det ideologiska bagaget.

Till slut: att följa med strömmen, att anpassa sig var särskilt naturligt i detta land, där styrelsens auktoritet alltid varit stark och där växlingen av regim var nästan osynlig. Den främste anpassningen var solgudinnans son, kejsaren, av allt att döma en stilla och hygglig, något torftig person, som längtade efter mera tid att syssla med sina djuphavsfiskar. Och det väldiga erövringsförsök som nu såges framkallat av vansinnets vind kunde för femton år sedan knappast te sig exceptionellt omoraliskt eller irrationellt. Europa var i krig, Frankrike och Holland var slagna, Ryssland syntes på väg att besegras, England hade stått nära nederlaget och hade ännu inte börjat offensiven; Amerika kanske kunde kastas ur Asien genom en avgörande attack. Framför erövraren låg länder som underkuvats av Väster eller levde under ett eländigt inhemskt styre: det var ett idealiskt bytte, försvarslost, ineffektivt, med outnyttjade rikedomar.

HERBERT TINGSTEN